

Egy bugaci baptista família étkezései

Déri Balázs

I. Az alábbi, oral history-jellegű írásban — elsősorban édesanyám (halála előtt néhány évvel rögzített) beszámolója alapján, de más forrásból vett családi történeteket is beleszőve — bemutatom egy tanyasi nagycsalád, a magyarországi baptizmus második nemzedékébe tartozó gazdagparaszt dédszüleim, D. (darvasi) Szabó Balázs és a Nagykerekből való Tóth Róza, valamint kiterjedt rokonságuk étkezéssel kapcsolatos vallási nézeteit, gyakorlatát. Főbb témáim: a napi rendszeres étkezésekhez kapcsolódó házi áhítat, a szombat délutánnal mint átmenettel kezdődő vasárnapimunka-tilalom következményei a vasárnapi étkezésre — egy bevilágító eset földidézésével —, az étkezéssel kapcsolatos újszövetségi rituális tilalmak betartása és a böhthöz való viszony, továbbá a környezet többi vallása étkezéssel kapcsolatos előírásainak ismerete.

Először a címről. Miért is nem Orgoványt írtam? Én is azon veszem észre magam, hogy ma is, és újra inkább Bugacot írok, mint Orgoványt. Ugyan a hely, ahol a nagycsalád élt, Bugac-puszta, Bócsa és Orgovány hármashatárán feküdt, de nem Bugacon (a mai településen), de még csak nem is Bugacban. Nagy sora van ennek. Szabó Balázs (1860–1944) és bátyja, Szabó József (1854–1929), valamint egy talán távolabbi rokon, Magda István népes családjukkal együtt az 1890-es években Mezőtúron tértek át a református egyházból a baptista hitre. A családi emlékezet szerint dédapám volt a kezdeményező: elunta, hogy az atyai földön a Körös áradása évről-évre elviszi a termést, sőt az életük is veszélyben forog. Nem akart többé vizet látni. Negyvenéves korában hirdetést olvasott, hogy a kecskeméti bank olcsón és részben hitelre földet árul Orgovány lakatlan határában, a Kargala-mocsár dűlőjében, a bugaci pusztaszélén. A *Kelet Népe*-ben megjelent önéletrajzában — melyet anyám unokatestvére, a tollforgató, naiv író-költő, Letta néni, Kontra Teréz, legalábbis stílusában erősen átszínezett — így írt:

Háromszor jöttünk el, mire végre megbarátkoztunk a gondolattal, hogy eljövünk ide, az Isten háta mögötti hepe-hupás, fás, bozotos, lakatlan, vad tájra, az orgoványi Petőfi-csárdától hat, a legközelebbi vasútállomástól húsz kilométerre, a bugaci erdő mellé. (*Kelet Népe* VI/6, 1939. június, 362)

Az írásos és a szóbeli adatok ellentmondóak: lehet, hogy bátyja néhány évvel megelőzte, mindenesetre egymás mellett volt az induló 60, illetve 50 holdas birtok, dédapámé: ő is eladta a mezőtúri fekete földet, s vásárolt rajta buckákat, ritkás erdőt, legelőt, borókás futóhomokot. 1905 táján szekérre rakta feleségét és három leányát. Asztalosszerszámaikat, a ruhaneműket és az edényeket. Hátrahagyta a halott kisgyermek emlékéit. (Az először született, már nagyobbacska korában meghalt Juliska kék masnival átkötött copfját a halála emléknapiján vette elő a nagyládából dédapa; csak olyankor látták sírni.) A homokon még újabbak születtek, azokból egy fiú és

egy lány maradt életben. Összesen tíz gyermekből öt nőtt fel, de az egy szem fiú, aki a gazdaságot majd később vezethette volna, beteg volt. Legelőször putriban laktak, aztán hatalmas tanyát épített, bútorokat készített, szőlőt és gyümölcsöt telepített. Mindenhez értett: asztalos volt a szakmája, de kiváló gazda, üzletember, a család orvosa és laikus igehirdető, misszionárius volt. Az első években igen sokszor csak hagymát és kenyeret ettek, de az I. világháborúra már jómódra jutottak. Közben eladósorba került lányainak újabb földeket vásárolt a szomszédos dűlőkben. Talán 100 holdra nőtt a birtok, de egyben tartották, aminek az oka lányai megözvegyülése és más családi problémák is voltak. A 30-as évekre teljesen visszafizette az adósságot. Szerencsére, mert a gazdasági válság idején bár tejben-vajban, húsban és gyümölcsben fuldokoltak, készpénzhez nehezen jutottak: a faluban a tejhasznót, a környékbeli, vadkerti, izsáki kocsmárosoknak pedig a bort, vagyis a mustot lehetett csak eladni.

De nem csak gazdaságot vezetett. Akkorra, bátyja 1929-es halála után, 70 évesen már egyértelműen ő számított a térítésekkel együtt 80 fősre duzzadt baptista gyülekezet lelki vezetőjének, akik nagyrészt Kargalában és Tolvajosban éltek. Korábban házaknál jöttek össze, de 1922-ben vagy 1927-ben a két testvér földjének határán, közös adományukból egy ma is álló imaház épült. Éjjel-nappal nyitva áll a betérők előtt; környékbeliek, turisták, hajléktalanok, vándorcigányok — és a természet is tiszteletben tartja. Szép és súlyos idők tanúja.

Csendőri zaklatástól és a víztől távol, sőt a világtól (a „világtól”) távol akartak élni a „hívők”, de utolérte őket a történelem. 1919-ben a tanyától 7–8 kilométerre bent, a faluban akasztották a gazdákat és boltosokat a Lenin-fiúk. Ez még távol maradt a családtól. De a Francia Kiss Mihályék bosszúja a Bitódombon, a nagycsalád birtokán zajlott. Helyét és módját is a családi emlékezet őrizte meg: szándékkal vagy véletlenül nem oda állították a kommunista időkben az emlékművet, hanem jókora távolságra tőle; mi tudjuk, hol volt. S ma vannak történészek, akik nem tartják bizonyítottnak, ha lehetségesnek is, hogy pontosan mi történt. Úgy volt bizony, ahogy a szélsőjobbon tudják, de rettenetes hangsúllyal emlegették a közelmúltban is: a különítményesek által a környékből odahurcolt vörösöket, zsidókat a kiserdő jegenyefáira akasztották, vagy a homokba ásva kutyákkal haraptatták a fejüket, vagy lovakkal rúgatták szét. Volt, akit élve temettek el. Amint a gyilkosok eltakarodtak, dédapámék előmerészkedtek, és levágták a még élőket a fákról, és ahol mozgott a föld, kiásták a félholtat. Az egyik vörös katonát, aki tudomásom szerint 19-ben itt, a szomszédban, a Trefort utcában vitézkedett, fölápolták, és beházasodott a családba. A zsidó túlélők pedig később hitellel támogatták a gazdagodó családot.

A háború után még jobban elzárkóztak a világ elől, de az indulatok lefojtva tovább éltek. Kargalában tudták, kik voltak a tettesek. Mózesi szelídségű dédapámat egyszer látták dühösen, amikor az egyik nagygazda fehérterrorista át merte lépni a birtokhatárt, vagyis hintóján behajtatott rajta, hogy pökhendin kijelentse: meg akarja venni a tanyát és a birtokot. Ki tudja, miért.

Jött a világháború. Dédapa 44-es halálával, a nagycsalád szinte összes férfijának halálával, igás állatok nélkül, négy nemzedék asszonyai-lányai maradtak hátra. Az osztatlan 100 hold aztán a kulákküldözés minden nyomorának oka lett. A tisztos jólétből, ha nem is az éhezésbe, de szükségbe, a padláslesöprésekbe jutottak, meg az elásott szalonna keresésébe a homokban. A mindennapi zaklatásba. Fizikai zaklatásba is: anyám 85 évesen is undorodva ismételte újra meg újra, amint a Pestről oda vezényelt DISZ-es bölcsészhallgató valami kihallgatáson teljes arcán szembeköpte. A fiatal, első férjét és kislányát veszített nő megpróbált elmenekülni, de mivel igazolványában Orgovány szerepelt, Nagy Imre 53-as fölléptéig sehova nem juthatott be dolgozni. 53-ban lett takarítónő a Gyermekklinikán: Vas megyei apámmal, aki katona volt Kiskőrösön, talán lögyakorlat idején ismerkedtek meg, a tanyavilágban, majd összeházasodva Újpesten munkásszálláson és Budafokon rokonoknál, egy manzárszobában húzták meg magukat. Elhatározta, hogy nem Orgoványon szül meg, hogy ne legyen rajtam a bélyeg. Mert azt az ártatlanokra is rásütötték. Így születtem Pesten, amelyhez semmi közöm. Néhány nap múlva már otthon voltunk a tanyán. A tanyavilágot a kiskőrösi laktanya, a lőtér, aztán az orosz katonaság betelepülése tette végleg tönkre. A földet, a tanyákat is hagyva, aki tehetett, elmenekült. De Orgovány megtörhetetlen volt és maradt. Minden kísérlet ellenére csak szakszövetkezetet sikerült létrehozni, és volt, aki 100 holddal érte meg a rendszerváltozást.

II. Anyám közvetlen emlékei a 20-as évek legvégéről kezdődnek. Bár nagyon sokat együtt voltak különböző alkalmakon és a gyülekezetben, de a lányok már férjhez mentek, volt, aki egyedül is maradt a gyerekeivel, a saját tanyájukon laktak a közelben, nagyanyám bent a faluban. Az öregtanyán már csak a 70-es éveikben járó dédszüleim, sérült fiuk és ő élt, akit az öregek „kölcsonkértek” nagyanyámtól. A természet szabta kemény paraszti munka, a családi események és a vallási élet leírása közben a fölvetett mintegy 30 órás hanganyagban rendszeresen visszatér az étkezések témája. Talán ez a legterjedelmesebb. Anyám részletesen elmondta a munkafázisokat, az étrendet, többször ismételve is. „Szépen éltünk, jól éltünk” — tűnődött el a végére ilyenkor. Élete 88 évének pontosan a középső fele nélkülözés vagy gyenge táplálkozás közt telt el.

E háttéren kapnak különös mélységet a vallási szokások, így az étkezés is. Az évszaktól függően más-más időre eső, de kései (a hajnali munkát követő) közös reggeli, a mindig pontosan déli ebéd és a korai vacsora, vagyis a három fő étkezés mindegyikét házi áhítat vezette be, melyet dédapa tartott. Bibliaolvasásból, rövid igemagyarázatból, énekből és szabad imából állt. Csak ezután kezdtek hozzá az alapos étkezéshez. Télen a házban, a konyhában, de máskor, ha az időjárás engedte, az udvaron. Ha vendég volt, ide érte a gulyásfiút vagy dologidőn (szántás-vetéskor, aratáskor) a napszámosokat, ők is együtt ettek a családdal, s bár katolikusok vagy reformátusok voltak, részt kellett venniük az áhítaton. (A katolikusok nyilván katolikus módra köszönhettek, *Dicsértessék*-kel, mint anyám egy keserűes történetéből kiderül.)

Nem bánták, hiszen a szegény emberek nem annyira törődtek a konfesszionális finomságokkal, ráadásul a jókora pihenő is beleszámított a napi munkába, arról nem szólva, hogy minden étkezéshez kijárt egy-egy pohár bor is. De nem több. A kiadós reggeli, a természetesen mindig többfogásos ebéd és a könnyebb vacsora mellett legalábbis dédanyámról fönnyaradt, hogy még 94 éves korában is, nem sokkal a halála előtt, minden hajnalban fölkeléskor éhgyomorral egy kupica pálinkát ivott és avas szalonnát evett. Onnan tudták, hogy meg fog halni, hogy néhány napig nem kívánt semmit magához venni. Nem erőltették. Utolsó napján gyermekeivel együtt volt, szólt, hogy mosdassák meg, öltöztessék föl, és amíg beszélgettek, elaludt. 57-ben halt meg, hároméves voltam akkor, de már nem a bugaci tanyán, hanem Pesttől 40 kilométerre, egy tanyabokorban éltünk, a tápiósülyi malomtónál.

A hajnali, munka előtti pálinkán-szalonnán kívül még az utóvacsorát is meg kell említeni. Téli esteiken, amikor a kinti munkát korán be kellett fejezni, a vacsora után az ilyenkor szokásos téli munkákhoz (mint a kukoricamorzsolás) vagy a beszélgetéshez járt a nassolás: csonthéjasok, aszalt gyümölcsök (tele volt velük a padlás), lefekvés előtt aludt tej és hasonlók.

A napok azonos rendjétől nem tért el lényegében a szüret vagy a nagy családi események sem, legföljebb a vendégek, a rokonság és ismerősök száma volt jelentősen nagyobb. A vasárnapok azonban más rendet követtek. Szombaton ebéd után naplementéig már semmiféle nehéz mezei munkát nem végeztek, sem a szántón, sem a szőlőben, sem a gyümölcsöskertben. Csak a vasárnapra való előkészület folyt: a lakás és az udvar feltakarítása, a ház külső lábazatának meszelése, a lakás és a tornác friss homokkal való fölszórása, a másnapi ebéd előkészítése (így a tyúkvágás), az étel megfőzése (ha el lehetett tenni másnapra; ehhez jegespince is volt), sütemény sütése (a kenyérsütés és a nagymosás mindig hét eleji dolog), aztán a heti nagy melegvízes fürdés a fészerben, a reszkető kezű dédapa megborotválása, hajvágás; az istállóban is csak az állatok etetése. A szombat délután határsáv volt a mindennapok és a szent nap között. Este, vacsora után pedig már semmi munkát nem végeztek.

A vasárnap reggel különleges! Ha valami miatt ki is mentek a házból, a szőlőbe vagy a gyümölcsösbe, állatokhoz, már messziről lehetett érezni a pörkölt kávé illatát. Dédpapa időről időre Kecskeméten megvásárolta a zöldkávét, s dédmama minden vasárnap reggel frissen pörkölt és őrölt kávéból főzött reggelire. Mint a hagyomány szerint a hatását fölfedező etióp szerzetesek: hogy senki ne legyen álmos a hosszú délelőtti és délutáni együttléteken. Délelőtt imaóra és prédikációs istentisztelet, alkalmanként pedig úrvacsora és ahhoz csatlakozva a gyülekezet megkeresztelt (akkoriban még így mondták, s nem „bemerített”) tagjainak gyülekezeti óra, vagyis belső megbeszélés következett, délután pedig a prédikáción kívül ún. vallásos estély: szavalatok, felolvasások, zene- és énekszámok voltak, nagyrészt az ifjúság részvételével. Anyám elmondása szerint a puritán dédpapa vette drága pénzen a hangszereket az „ifjúságnak”. Ki tudja, bölcs belátásból, vagy talán némi engedékenységből a „világ” iránt, józan megalkuvásból, a korszellemnek engedve?

Szombat estétől vasárnap estig tehát csak azokat a munkákat végezheték, melyek elengedhetetlenül szükségesek voltak, leginkább az állatok körül: az etetés-ítatás ilyenek számított, de, mondjuk, a kaszálás nem. Az ebédkészítés lényegében melegítést jelentett édesanyám emlékei szerint, vagy a szombaton előkészített levestésza befőzését. Főzésre az egész család kötelező istentiszteleti elfoglaltsága miatt nem is kerülhetett volna sor. Olyan részletekre, hogy volt-e olyan étel, amelyet mégiscsak lényegében vasárnap kellett elkészíteni, már nem kaptam választ. De ennek oka valószínűleg egy tanulságos eset minden emléket elhomályosító volta is oka lehet.

Alkalmasint úrvacsora utáni megbeszélésre maradtak vissza a felnőttek, a tagok, mindenesetre anyám, nyolcévesforma kislány, gondolt egyet, hazasietett. A húslevesbe, mint mondtam, a tésztát közvetlenül ebéd előtt szokták belefőzni, ez szabad volt, előző nap nem is lehetett, mert hűtőszekrény híján nyáron megromlott volna a leves, de előző nap már biztosan meggyúrták és fölvtágták a tésztát. A kislány, aki rajongva szerette dédszüleit, talán dédapát (hiszen az édesapját nagyon hamar elvesztette) még a dédmamánál is jobban, elhatározta, hogy friss tésztát fog gyúrni. Mire hazaértek a dédszülők, készen is lett a levestésza befőzésével. Imádkoztak (ilyenkor bizonyára nem volt külön áhítat), és a kislány várta a dicséretet. Nagypapa belekanalazott a levesbe. Az első falatnál észrevette, hogy friss a tészta. Eltolta a levesestányért. Biztosan nem haragudott, talán föl sem emelte a hangját. Hogy pontosan mit mondott, milyen intést tartott, már nem lehet tudni.

Ezt a történetet korábban számtalanszor is elmesélte anyám, indokolva a vasárnapi munkavégzés tilalmát. De az is érződött még 85 éves korában is, hogy mély sebet ejtett rajta az eset. Ha az ételfőzés tilalma vegyes házasságbeli családukban évtizedekkel később nem is érvényesült a teljes szigorával, de mindvégig elv maradt, hogy főzésen és mosogatáson kívül minden más tevékenység, akár automata mosógéppel való mosás, kerti locsolás, takarítás, különösen pénzszerző tevékenység vagy akár csak munkáért pénz elfogadása sem megengedett. Perselypénzt vagy utazáskor pénzt (más közösség meglátogatásakor) viszont lehetett érinteni. És amikor édesanyám vasúti pénztáros lett, akkor erre rá is kényszerült, mert az a kötelessége volt. De sokszor elhangzott az intés: „Vasárnapi munkán nincs Isten áldása.”

A vasárnapi munka tilalmával (kivéve ha a polgári munkahely megkövetelte) az akkori baptista előírásokhoz alkalmazkodott, de a pénzbeli fizetség el nem fogadása — anyám házi varrónő volt „mellékállásban”, vasárnap azonban nem fogadott el pénzt az elkészült ruhákért! — nem volt általános szabály, amint a szükségtelen, mert korábban is elvégezhető ételkészítési fázisok tilalma ismereteim szerint a korabeli baptistáknál szintén nem volt előírás. Igen körültekintő kegyességtörténeti kutatások kellenének ahhoz, hogy a család étkezési szabályai milyen elemekből eredtek. Nyilvánvaló, hogy a puritán, de életigenlő, a mindennapi használati tárgyakban, öltözködésben nem hivalkodó, de értékesre, szépre törekvő, önfenntartó, saját szabályok szerint élő, de nem befelé forduló dédszülők vallási előírásrendszere elsősorban a Biblia, mégpedig az Újszövetség közvetlen olvasásából és értelmezéséből szűrődött

le, de nyomot hagytak rajta a bihari és körösvidéki, mezővárosi református vallási tapasztalatok is. A korabeli baptizmusban meglevő, teológiai gyökerű filozemitizmus és a környékben élő, igen jelentős számú zsidósággal való gazdasági érintkezés is ismeretekkel szolgált. Dédapámék rendszeresen vettek vallásos irodalmat, asztali naptárunkban a katolikus és protestáns ünnepek mellett a görögök és a zsidók is ott voltak, nemhogy '19 előtt, de még a negyvenes, háborús években is. Ez is közrejátszott a szigorú szabályokban, pedig ezek nem egy eleme a környezetünkben nem volt téma, és nem emlékszem, hogy bármikor is kifejezetten tilalmazta volna őket a baptista közösség vagy ezzel a témával foglalkozott volna prédikáció vagy más tanítás, netán megrovás tárgya lett volna. (Pedig annyi mást tiltottak.)

A paradigmikus eset a törvényt és a szeretet feloldhatatlannak látszó ellentétét mutatja. Meddig mehet a tolerancia? A vallási szabályok megszegéséig?

A hústilalommal járó böjt ugyanakkor még nagyhéten sem volt szokásban. Ebben bizonyosan a református háttér játszott szerepet. Az csak nagypénteken volt iránymutató, de fölül is íródhatott. A teljes böjtöt illetően anyám szintén dédapára hivatkozott: egyszer valamilyen, talán nem is bizonyos naphoz, időszakhoz kötődően, hanem valamilyen cél érdekében böjtölni szeretett volna, de elájult, persze amúgy már idősebb ember lehetett ekkor. A teljes böjtöt, emlékeim szerint, e történet alapvetésével mindig is túlzásnak tartották. Gyerekkoromban egyébként nem volt nehéz betartani a hústilalmat: a faluba a 60-as években egyszer, ha hoztak a húsboltba vágóhúst, de a háziállatok, nyúl vagy tyúk is csak vasárnap vagy ünnepen kerültek az asztalra, akkor is gondosan kiporciózva. Gyerekeknek a comb, szülőknek a mellehúsa, nagymamának a baromfi feje, szárnya meg a püspökfalatja! Ma is rosszul érzi magát az az alutáplált nemzedék, ha tányérban hagyott vagy akár csak büféasztalon maradt húst lát.

Az *Apostolok cselekedetei*-beli jeruzsálemi zsinat határozatait természetesen szigorúan érvényesnek tartották. Még a legszegényebb időben sem fordult elő elhullott állat megevése, akár azonnal sem. Kint a tanyán, ha egy állat, tehén vagy juh, kecske eltörte a lábát és észrevették, azonnal levágták, s a jelentős húsmennyiséget szétosztották a rokonság vagy a szomszédság között. Nagyállatot egyébként a nagy közös étkezésekre, lakodalomra, szüretre, gyülekezeti együttétkezésre vágtak. A vér megevése (véres hurka formájában is) szigorú tilalom alá esett. Valószínűleg az sem fordulhatott elő, hogy másnak odaadták volna, pl. disznóöléskor. Az állatot, disznót, baromfit, nyulat vágáskor igen alaposan kivérettük, s ha ez nem is jelentett kaserolást, a hússal való foglalkozás még vásárolt hús esetén is kínos gondossággal történt, a legapróbb látható eret is el kellett távolítani, a vért sokszorosan lemosni.

Ezt a fajta gondosságot nem tudom másból levezetni, mint a kaserolási szabályok többé-kevésbé jellemző ismeretéből, s ezeket bizonyosan nem csak hírből hallhatták. A háborús években Kecskeméten a zsidó családok, a gazdagabbak is, már nehezen jutottak hozzá a libamájhoz. Anyám rendszeresen a Ludas-tóra biciklizett, olyankor betért a Font-tanyára is — a politikus és tudós leszármazottak neve ma is ismerős...

—, libákat vett, otthon tömték őket, Kecskemétre viszont csak az értékes libamáját vitte be nagyanyám. Sokszor mesélte, hogy amint beért Kecskemétre, alkalmas helyen (sok ismerőse lehetett a városban, ahol gyermekeivel néhány éven keresztül lakott is) a gondosan becsomagolt májat a melle alá kötözte, s mivel igencsak kövér volt, nem lehetett rajta észrevenni. Csendőrözvegy lévén a kecskeméti csendőrök továbbengedték a zsidóházak felé is. Pénz híján bútorokkal, Berkesi-festménnyel, ezzel-azzal fizettek. (Így lett kistafírozva a háborús években nagynéném, akit csonttébécéjéből egy külföldről hazatért kecskeméti zsidó orvos próbált kikezeleni, amíg praxisa volt; aztán nem praktizálhatott, s bár ezért nem tudta teljesen meggyógyítani az élete végéig sántán maradt nőt, az még három unokatestvéremet fölnevelte és kitaníttatta.) Aztán elhurcolták őket, és nem tértek vissza.

III. Mint említettem, vegyes vallású volt a családunk. Apai nagyszüleimtől egyszer húsvétra disznóvágásból ajándékcsomagot kaptunk, s bár sürgősséggel küldték, úgy is utazhatott pár napot Vas megyéből. Hűtőszekrényünk akkor még nem volt, a hús és a kolbász csak-csak kibírj, de húsvétig megromlott volna a hurka. Heves családi vita tárgya volt nagypénteken, mi legyen az étellel. Azt azért nem lehetett volna megírni a nagyszülőknek, hogy kidobtuk a küldeményt. Apám a nagypénteki húsevést utasította el, anyám és anyai nagyanyám meg a véres hurkát. A megoldásra nem, csak a patáliára emlékszem. Saját disznóvágáskor, már Pest környékén élve, anyám ragaszkodott ahhoz, hogy apám, aki böllér és hentes is volt, ne csináljon semmi véres ételt, de azt megengedte, hogy a szomszédok nagy tálakban fölfogják a vért. A baptista oldal hihetetlenül undorítósnak tartotta, sőt alacsonyrendűnek is, ahogy hagymán pirítva megették.

Sok tiltást tartottak érvényben az akkori baptista gyülekezetben, így a teljes, Magyarországon ma is érvényes dohánytilalmat, vagy a túlzott italozásra, sőt akárcsak italmérésbe, kocsmába való belépésre is vonatkozó tilalmat (anyámat pl. felfüggesztették tagságából, eltiltották az úrvacsorától, mert apám követelésére a süllyápi vasútállomás melletti, forgalmas kisvendéglő konyháján lángossütőként dolgozott pár hónapig), de tiltották a világi szórakozásban való bármiféle részvételt, népdaléneklést, táncot, színházat, operát is, annak rádióbeli hallgatását is, vagy nőknek a rúzszt, ékszer (anyámnak fiatalkorából mindkettő maradt!), sminket, nadrágot, fiúknak meg a hosszú haját — mindez a „világ” volt. De soha nem volt szó a gyülekezetben hagymás sült vérről és véreshurkáról. Vagyis nem lehetett az példa nélküli...

A dédszülők által megfogalmazott étkezési szabályok tehát a Biblia által — értelmezésükben — lefektetett előírások és a XIX–XX. századi ún. mértékletességi mozgalom javaslataiból szűrődtek le. A két említett ételneműt leszámítva a családban mindent lehetett fogyasztani, tehát bármiféle élő állat vértelen húsát és alkoholt is, hiszen ők maguk szőlőművesek voltak s készült náluk törköly- és gyümölcspálinka is, mindenféle betegségre, gyógynövényekkel külső és tisztán belső fertőtlenítésre, sőt néha sört is főztek — de mindent szigorúan csak mértékkel.

A régi baptista karénekeskönyvekben külön tematikai kategóriát alkottak az ún. mértékletességi énekek: *A legjobb ital a tiszta víz*, énekelte a szólista, majd a kórus válaszolt az amerikai spirituálé-stílusú ébredési énekekben: *Én is azt mondom!* Így rímelt a következő sor: *Józan marad a szív s az ész, én is azt mondom*. Kvartett folytatta: *Az Édenkerttől mostanáig*; majd a kórus: *én is azt mondom*, kvartett: *használja, aki szomjazik*, s a kar: *én is azt mondom*. A második strófa: *A nyáron hűsít és üdít: / Én is azt mondom. / A téli szakban melegít: / Én is azt mondom. / Meg nem romol attól a vér: Én is azt mondom. / S vidám maradhat a kedély: / Én is azt mondom!*

Amikor görög tanulmányaim vége felé lírai költőket olvastunk, egészen ismerős volt Pindaros kardala, az I. olympiai óda kezdete: *Ariston men hydór*: „A víz a legfőbb jó...”

